УДК 338.435
Кальченко С.В. , к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуті сучасні особливості розвитку товарного виробництва сільськогосподарської продукції і сформульовані основні шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.
Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, товарне виробництво, інформаційне суспільство.

Kalchenko S.

MODERN PROBLEMS EFFECTIVE USE OF RESOURCE POTENTIAL IN THE SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

In the articles considered modern features of development of commodity production of agricultural goods and the basic ways of increase of efficiency of the use of resource potential are formulated.
Key words: agricultural enterprise, commodity production, informative society.

Кальченко С.В.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА В СИСТЕМЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены современные особенности развития товарного производства сельскохозяйственной продукции и сформулированы основные пути повышения эффективности использования ресурсного потенциала.
Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, товарное производство, информационное общество.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі функціонування вітчизняного аграрного сектора продовжують залишатися невирішеними питання ефективного використання ресурсного потенціалу у сфері товарного виробництва, виходячи з принципів моделі постіндустріального інформаційного суспільства. В умовах глобалізації економічного простору недостатній рівень конкурентоспроможності

низки галузей в системі АПК може призвести до їх деградації, а українське село – до катастрофічних соціально-економічних наслідків. В зв'язку з цим особливо актуальною є оптимізація системи використання ресурсного потенціалу, що здатна задовольняти сучасні потреби сільгоспвиробників.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Слід зазначити, що питання ефективного забезпечення ресурсами аграрного сектора, а також комплексний вплив кожного з ресурсів на розвиток АПК в умовах пост трансформаційної економіки вивчалися вітчизняними і зарубіжними ученими, а саме, І.Ф.Зінов'єва, В.Л.Іноземцева, П.Т.Саблука, О.Г.Шпикуляка та ін.

Цілі статті. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченим є способи адаптації сільгоспвиробників до сучасних економічних реалій, зокрема це стосується шляхів оптимізації використання наявної ресурсної бази. В зв'язку з цим, метою статті є вивченням перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств на принципах моделі постіндустріального інформаційного суспільства.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку В.Л.Іноземцева, характерною рисою даної моделі є особливе значення інформації для господарського розвитку, виходячи з її специфічних характеристик, які невластиві традиційним чинникам виробництва. До них можна віднести, зокрема, тотожність поширеності і самозростання, а також неможливість вичерпаності як виробничого ресурсу [3].

Проте дискусійним, на наш погляд, є вивід про відсутність рідкості у даного виду ресурсів, оскільки рідкість часто означає не кінцівку ресурсу як такого, а наявність вільного доступу до нього. В зв'язку з цим, слід зазначити, що значна частина інформаційних ресурсів, а саме, отримані в процесі підприємницької діяльності і такі, що отримали статус знань, тобто, інформації оціненою і охарактеризованою, відносяться до розряду комерційної таємниці. Ці дані закриті для основної маси користувачів інформаційного простору, а тому мають властивість рідкості. Дістати доступ до інформації такого роду самостійно можливо лише, здійснюючи схожі господарські операції.

Внаслідок цього конкурентна боротьба в системі постіндустріального інформаційного суспільства припускає не тільки забезпечення оптимального співвідношення прибутковою і витратною складовою, але і постійне безперервне збільшення знань, якими володіє фірма. Стосовно сільськогосподарських підприємств дана модель припускає крім іншого побудову системи міжгосподарських зв'язків у

поєднанні з нарощуванням рівня спеціалізації і концентрації виробництва при збереженні багатоукладності в підприємницькому співтоваристві.

На думку О.Г.Шпикуляка, процеси, які пов'язані з подальшою інституційною перебудовою вітчизняного аграрного підприємництва й відносин власності проходять шляхом розвитку комплексу соціально-економічних формувань, або формалізованих інститутів ринкового типу. Головною проблемою ефективного функціонування підприємництва на сучасному етапі розвитку аграрного сектора є відсутність належного інституційного забезпечення [2].

Наявність зазначених інститутів дасть змогу сільгоспвиробникам більш ефективно використовувати власний ресурсний потенціал, а також можливості, що надає інформаційний простір. Необхідною умовою інноваційного характеру розвитку суб'єктів аграрного підприємництва є забезпечення самостійності формування стратегії економічної діяльності, можливість створення власних схем реалізації продукції.

За даними Державного Управління статистики України, продукція, вироблювана вітчизняними сільгосппідприємствами, переважно не призначена для реалізації безпосередньо кінцевому споживачеві, а орієнтована переважно на продаж переробним підприємствам і різного роду посередницьким структурам (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво основних видів сільськогосподарської сировині в аграрному секторі економіки Україні, тис т

Показники	Роки							
	2007		2008		2009		2010	
	Разом	В. т.ч. с.-г. підприємства	Разом	В т.ч. с.-г. підприємства	Разом	В т.ч. с.-г. підприємства	Разом	В т.ч. с.-г. підприємства
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Продукція рослинництва								
Зернові та зернобобові	29295	22848	53290	42094	46028	35842	39271	29779
Цукрові буряки	16978	14764	13438	11796	10068	9152	137492	12663
Соняшник	4174,4	3373,7	6526,2	5289,3	6364	5177,4	6771,5	5585,6
Картопля	19102	388,5	19545	436,8	19666	517,6	18705	482,5
Овочі	6835,2	713,4	7965,1	1108,6	8341	1120,1	8122,4	964,6
Плоди та ягоди	1469,6	198	1504,1	231,7	1618,1	214,8	1746,5	286,8

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Продукція тваринництва								
М'ясо (у забійній вазі)	1911,7	918,8	1905,9	979,5	1917,4	1034,2	2059	1134,4
Молоко	12262	2178	11761	2089,9	11610	2236	11249	2216,6
Яйця, млн.шт	14063	7604,5	14957	8470,4	15908	9258,2	17052	10250
Вовна, т	3449	751	3755	809	4111	840	4192	710
Мед, т	67681	1702	74853	1908	74051	1798	70873	1620

Зернові, зернобобові і технічні культури, через свої харчові характеристики, з одного боку, вимагають обов'язкової промислової переробки, а, в той же час, можуть вирощуватися з використанням засобів механізації, які не потребують наявності у найнятих робітників тривалої спеціальної підготовки. Таким чином можна зробити висновок про відсутність в системі товарного сільськогосподарського виробництва тенденцій до його інтенсифікації і координації зусиль між сільгосп-виробниками.

В зв'язку з цим, слід зазначити реальну небезпеку негативної дії зовнішніх чинників, а саме вплив на характер і обсяги вироблюваної продукції посередницьких структур. За даними Державного Управління статистики України, частка цього реалізаційного каналу істотно перевищує всі останні.

Виключення складає лише буряківництво, де продукція переважно прямує на переробку. Так, за період з 2000 р. по 2010 р. питома вага даного каналу реалізації складала не менше, чим 90% від загального об'єму. В той же час реалізація пшениці і соняшнику на переробку складає менше 5% в загальній структурі збуту. Більше 80% зернових і соняшнику реалізується посередницьким структурам, що, у свою чергу, знижує рівень прибутковості виробництва сільськогосподарської сировини, а також негативно впливає на об'єм сукупного попиту серед населення. Питома вага овочів і плодово-ягідних культур, що реалізовуються на переробку, коливається в межах 25–35% від загального об'єму виробництва, проте частка цих культур в загальній масі товарної продукції невелика.

Аналогічна ситуація спостерігається і в тваринництві. Реалізація тварин на м'ясо, що є одній з небагатьох товарних галузей, впродовж 2005–2010 рр. демонструє скорочення питомої ваги переробки і збільшення частини посередницьких структур. У 2010 р. частка переробних підприємств складала 25%, тоді як посередникам було

продано 70% товарній продукції. Той факт, що більше 90% молока і молокопродуктів спрямується на переробку, слід враховувати, беручи до уваги, що частка сільгосппідприємств в загальному об'ємі валової продукції по даному напряму складає менше 20%.

Необхідною умовою розвитку сільськогосподарського виробництва на товарній основі є наявність виробничих потужностей, а також їх постійна модернізація. В зв'язку з цим слід зазначити, що протягом тривалого періоду спостерігається тенденція до скорочення рівня забезпеченості виробничого процесу в аграрному секторі основними засобами, сільськогосподарською технікою, а також енергетичними потужностями.

Так, за період з 2005 р. по 2010 р. було практично зупинено будівництво тваринницьких приміщень для ВРХ і овець (табл. 2). Істотне зростання спостерігається в птахівництві, де, не дивлячись на нестабільність, введення в дію нових тваринницьких приміщень (в порівнянні з 2005 р. зростання склало більше 100% або 4000 птахомісць). Даний процес відбувається також і в зростанні птахофабрик, та комбікормових підприємств.

Таблиця 2

Введення в дію виробничих потужностей

Показники	Роки					2010 до 2005, +-
	2005	2007	2008	2009	2010	
1	2	3	4	5	6	7
Тваринницькі приміщення, тис скотомісць						
для ВРХ	1	2	1	2	3	2
для свиней	10	7	9	2	24	14
для овець	-	1	0,4	5	0,2	0,2
для птиці, тис птахомісць	3157	174	3903	158	7229	4072
Птахофабрики						
яйцевого напрямку, тис курей-несучок	86	140	460	372	1560	1474
м'ясного напрямку, млн голів за рік	2,3	4,7	6,4	5,2	13,2	10,9
Сховища для картоплі, овочів та фруктів, тис т одночасного зберігання	12,7	9,5	8,2	10,7	25,5	12,8
Силосні та сінажні споруди, тис $м^3$	-	-	10	48	3	3
Водопроводи магістральні сільськогосподарського призначення, км	13	31	32	1	-	-13

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Автомобільні дороги з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення, км	35	17	77	10	67	32
Комбікормові підприємства та цехи, тонн комбікормів за добу	56	70	11	-	122	66
Комбінати тепличні, га	6	20	7	-	-	-6
Склади механізовані для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів та вапняних матеріалів, тис тонн одночасного зберігання	0,3	0,03	0	-	-	-0,3
Зрошувані землі, тис га	0,1	2,5	5,3	0,6	0,5	0,4
Осушені землі, тисга	0,04	0,03	-	-	-	-0,04

Таким чином, ми бачимо, що розвиток однієї галузі (в даному випадку, птахівництва) веде за собою підйом і в супутніх видах господарської діяльності. Відносна швидкість повернення вкладених в птахівництво засобів при незмінному рівні попиту населення на м’ясну продукцію зробила дану галузь привабливішою для інвестора, ніж м’ясне і молочне скотарство. В той же час було практично заморожено будівництво теплиць і сховищ для хімікатів, що дозволяє зробити припущення про відсутність тенденцій інноваційного розвитку в рослинництві.

Цей висновок підтверджується даними про динаміку показників використання сільськогосподарської техніки серед суб’єктів товарного виробництва сільськогосподарської сировини. Так, за період з 2000 по 2010 рік кількість тракторів в сільськогосподарських підприємствах в абсолютному виразі скоротилася на 150 тис штук або майже 100%, а з розрахунку на 1000 га ріллі падіння склало близько 20%, причому середня потужність трактора зросла на 10% (табл. 3).

Таблиця 3

Сільськогосподарська техніка в сільськогосподарських підприємствах

Показники	Роки					
	2000	2005	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7
Трактори, тис шт	318,9	216,9	186,8	177,4	168,5	151,3
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	11	11	10	9	9	9

Продовж. табл. 3

1	2	3	4	5	6	7
Потужність двигунів тракторів, тис кВт	20611	14792	13285	12929	12466	12557
Середня потужність двигуна трактора, кВт	64,7	68,2	71,1	72,9	74	83
Зернозбиральні комбайни, тисшт	65.2	47,2	41	39,1	36,8	32,8
у розрахунку на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	6	5	4	4	3	4
Кукурудзозбиральні комбайни, тис .шт	7.9	4,8	3,6	3,2	2,9	2,5
у розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт.	8	5	2	2	2	1
Картоплезбиральні комбайни, тис шт	3,6	1,9	1,5	1,4	1,3	1,7
у розрахунку на 1000 га посівної площі картоплі, шт.	133	117	70	57	48	59
Бурякозбиральні машини, тисшт	13,0	8,5	6.6	5.8	5.1	4.2
у розрахунку на 1000 га посівної площі буряків, шт.	16	17	13	18	18	9
Льонозбиральні комбайни, тисшт	1,7	1	0,8	0,7	0.6	0.5
у розрахунку на 1000 га посівної площі льону, шт.	7,2	41	19	39	14	8
Установки та агрегати для доїння корів, тис шт	33,5	16,8	12,7	11,4	10,5	10,9

Також істотно скоротилася кількість машин для прибирання зернових і технічних культур, як в абсолютному, так і відносному виразі. Чисельність зерно- і картоплезбиральних комбайнів зменшилася в 2 рази, а кількість техніки по прибиранню кукурудзи, цукрового буряка і льону – в 3 рази. Дана тенденція підтверджує загальний характер скорочення товарного виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки говорить про відсутність довгострокових інвестицій в аграрну сферу. Синусоїдальний розвиток окремих галузей (буряківництво, птахівництво) не дає підстав стверджувати про загальний підйом вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Більш того, приведені факти свідчать про посилення диктату з боку підприємств несировинного блоку (трейдери, сфера переробки), представники якого, прагнучи максимізувати отримуваний дохід, нав’язують сільгоспвиробникам умови виробничого процесу (номенклатуру, ціновий діапазон, об’єми продукції).

Важливим є той факт, що фірми несировинного сектора слабо реагують на можливе скорочення числа сільгосппідприємств в результаті посилення конкурентної боротьби. Останнє є наслідком нездатності керівництва значної частини підприємств організовувати господарську діяльність відповідно до вимог сучасних умов.

Так впродовж 2008–2010 рр. за даними Державного Управління статистики України число господарюючих суб'єктів в сільському господарстві скоротилося з 59059 до 56493 одиниць або на 5% При цьому число фермерських господарств зменшилося на 5%, господарських товариств – на 1%, а приватних підприємств та виробничих кооперативів – відповідно на 2% і 16%.

Таке зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, особливо сімейного типу, призводить до негативних соціально-економічних процесів на селі, а саме, падіння рівня зайнятості, зниження добробуту населення, і, як наслідок, занепаду сільських територій. Нейтралізувати негативний вплив зовнішніх чинників можливо за допомогою активізації співпраці між сільгоспвиробниками та науковим співтовариством.

Цей процес дасть змогу забезпечити більш ефективну співпрацю виробників між собою та зовнішнім середовищем, оскільки надасть змогу оцінити відповідність власного техніко-технологічного забезпечення сучасним вимогам. В рамках аналогічних проектів можуть проводитися цільові програми на замовлення конкретних фірм за участю працівників навчально-наукових закладів, а також студентів і аспірантів.

Це дозволить об'єктивно оцінити рівень практичної підготовки майбутніх фахівців і сприятиме посиленню серед молоді мотивації до працевлаштування в сільській місцевості. Також цілком доцільним є можливість коригування змістовної частини окремих навчальних дисциплін на вимогу сільгоспвиробників, що, в свою чергу, вимагатиме від них координації власних думок для формулювання єдиної позиції. Отже, посилення співпраці між сільськогосподарським виробництвом та науковим співтовариством сприятиме розбудові вітчизняного села та поліпшення рівня забезпечення населення продовольством.

Висновки. На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва надзвичайно актуальним є формування системи інститутів, що сприяли б адаптації сільгоспвиробників до вимог моделі постіндустріального суспільства, яка створюється нині в переважній більшості сегменті, національної економіки. На жаль сучасний стан техніко-технологічного забезпечення переважної більшості сільськогосподарських підприємств дає підстави говорити про нездатність їх керівників адаптувати власні господарства до теперішніх економічних умов.

Результатом цього став надмірний вплив на характер діяльності сільгоспвиробників фірм несировинного сектора, який сприяв погіршенню фінансової ситуації в аграрному виробництві, а також призвів до негативних соціальних наслідків на селі. Позитивно вплинути на існуючий стан речей може пожвавлення співпраці між виробниками сільськогосподарської сировини та науковим співтовариством, завдяки чому вітчизняні аграрії матимуть змогу консолідувати власні зусилля та спільно адаптувати власну систему використання ресурсного потенціалу відповідно до вимог постіндустріального інформаційного суспільства.

1. Зінов'єв І.Ф. Формування та реалізація економічного кадрового потенціалу в агарарній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. екон. наук / І.Ф. Зінов'єв. – Миколаїв, 2009. – 36 с.
2. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституційний аспект / [П.Т.Саблук, О.Г.Шпикуляк, Л.І.Палило та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 760 с.
3. Іноземців В.Л. Сучасне постіндустріальне суспільство: природа, суперечність, перспективи / В.Л. Іноземців. – М. «Логос», 2000. – С. 15–20.
4. Шпикуляк О.Г. Інститут витрат в економічній теорії і практиці господарювання / О.Г.Шпикуляк // [Електронний режим]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ soc_gum/en_etei/2008_5_2/zbirnuk_ETEI_08_2_323.pdf

Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Соціальній капітал у розвитку аграрної економічної системи / О.Г Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. // [Електронний режим]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ Chem_Biol/Agroin /2011_7-9/SUPRUN.pdf